

Multikulturalismus v politické praxi Evropské unie a České republiky: kulturní integrace

Tomáš JARMARA

Abstrakt: příspěvek se zabývá koordinací imigrační politiky Evropské unie a integrací přistěhovalců v oblasti trhu práce s ohledem na společenské, občanské a kulturní aspekty. Text se dále zaměřuje na význam kulturní dimenze integrace na příkladu programu koncepce integrace cizinců, kterou Česká republika aplikovala od roku 2001.

Klíčová slova: multikulturalismus, kulturní integrace, Evropská unie, koncepce integrace cizinců v ČR

Fenoménu multikulturalismu je v posledních letech věnována značná pozornost jak v akademickém prostředí, tak ve veřejné debatě a masových médiích. I přesto je zřejmé, že zatím nejsme svědky žádného výrazného teoreticko-metodologického průlomu v této oblasti. Problematika multikulturalismu (v jeho nejširším slova smyslu) je v Evropě bezprostředně spjata i s problémem migrace, která následně ovlivňuje domácí i zahraniční politiku evropských zemí. Z politologického hlediska lze sledovat realizované imigrační politiky EU nebo jednotlivých evropských států v kontrastu s požadavky některých názorových proudů multikulturalismu (liberální, konzervativní, pluralistický).

Společná imigrační politika v Evropě je spojena s podpisem Schengenské dohody v roce 1985. Další posun nastal vznikem Evropské

unie, kdy Maastrichtská smlouva začlenila společnou azylovou a migrační politiku do tzv. třetího pilíře, ve kterém byly explicitně stanoveny podmínky pobytu občanů třetích zemí v členských státech EU, přístupu k zaměstnání a případného sloučení rodin. V říjnu 1999 byla na jednání Rady EU ve finském Tampere přijata zásada společného postupu směřujícího k harmonizaci národních legislativ v oblasti azylové a imigrační politiky. V roce 2004 následoval tzv. Haagský program, který představoval pětiletý plán s cílem vytvořit jednotný postup s ohledem na bezpečnostní rizika, ale i potřeby imigrantů. Další soubor opatření přijala Evropská komise v září roku 2005. Požadovala v nich zintenzivnit úsilí zaměřené na integraci přistěhovalců a doplnila jej zprávou, ve které zdůraznila, že přistěhovalectví za prací bude stále více nezbytné k vyrovnaní nedostatků pracovních sil a některých profesí v celé EU. Zároveň zpráva varuje, že nezavede-li se efektivnější politika přijímání přistěhovalců, které potřebujeme, nebudou přistěhovalci schopni naplnit svůj potenciál a přispívat k hospodářskému vývoji EU. Komise ve výzvě zdůrazňuje nejen nutnost vytváření podmínek účasti přistěhovalců na pracovním trhu, ale i předpokladů k jejich zapojení do společenského, kulturního a občanského života.

V České republice jsou výchozími dokumenty politiky vlády v oblasti integrace dvě koncepce s obdobnými názvy: *Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR* (1999) a *Koncepce integrace cizinců na území ČR* (2003). V případě první uvedené koncepce byla podporována činnost nestátních neziskových organizací, a to zejména v oblastech, v nichž nelze uplatnit vliv orgánů státní správy a samosprávy: v oblastech sociálního a právního poradenství, prevence intolerance, rasismu a diskriminace cizinců, podpory kulturního a náboženského života cizinců a v rozvoji vztahů cizinců a jejich komunit s občany. K těmto koncepcím vláda ČR v roce 2001 přijala usnesení o principech a postupu realizace pilotního projektu *Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*, který byl zahájen v červenci 2003 a skončil po plánovaném pětiletém období v roce 2008.

Vláda ČR svůj aktivní postoj v imigrační politice zdůvodňovala demografickou situací, charakteristickou klesající natalitou spojenou

se stárnutím obyvatelstva, předpokládaným ekonomickým růstem a s ním spojeným tlakem na trh práce; zvláště některých jeho segmentů a konkurencí ostatních států při získávání vysoce kvalifikovaných pracovních sil.

Projekt aktivního výběru zahraničních pracovníků vycházel z řady kritérií, které museli případní žadatelé splňovat. Vedle požadované profese, vzdělání (minimálním požadavkem bylo středoškolské odborné vzdělání) a věku se v důvodové zprávě vlády České republiky a později i v materiálech Ministerstva práce a sociálních věcí opakoval požadavek řízené migrace cizinců tak, aby byli schopnosti integrace do české společnosti. Migrace by měla sledovat dlouhodobé cíle, ale brát do úvahy i jiné dimenze než ekonomické, a to zejména **kulturní dimenzi**. S tím, že žadatelům by bylo po splnění náročných podmínek umožněno po relativně krátkém zkušebním období (3 let) získat trvalý pobyt a posléze i české občanství pro sebe a rodinné příslušníky. Preferenční systém byl nastaven způsobem, ve kterém se explicitně zdůrazňoval princip „*geografické blízkosti mezi bydlištěm žadatele a místem výkonu práce v ČR*“ (MPSV, 2004), který byl definován jako **kulturní faktor**. Systém pracoval s 10 místnou bodovou škálou pro vzdálenost do 100 km, kde se za každých dalších 100 km odečítal jeden bod. Celkově museli zájemci získat z maximálně 66 bodů nejméně 25. Z dalších bodovaných kritérií pracujících s kulturním faktorem lze zmínit zkušenost se zaměstnáním v ČR, předchozí zkušenost se životem v ČR a jazykové znalosti. Ministerstvo práce a sociálních věcí, které bylo pověřeno realizací programu, se v první fázi zaměřilo výlučně na slovanské země: Bulharsko, Kazachstán a Chorvatsko s odůvodněním: „*hledali jsme země, které mají podobné životní podmínky, to znamená, aby měli občané těchto zemí větší šance zapojit se do české společnosti*“ (MPSV, 2004). Od 1. 10. 2004 byl projekt rozšířen o občany Běloruska, Moldavska a o čerstvé absolventy českých vysokých škol ze všech států světa. V roce 2005 pak vláda ČR rozhodla o rozšíření výběru kvalifikovaných pracovníků o žadatele ze Srbska, Černé Hory a Kanady. Od roku 2006 o Ukrajinu a absolventy českých středních škol. Současně se posunula hranice i pro zahraniční absolventy českých vysokých škol, kteří ukončili studium po roce 1995 (s výjimkou studujících v rámci rozvojové pomoci).

Politická odpovědnost versus „pluralistický multikulturalismus“

Český příklad ukazuje, že v procesu integrace cizinců je akcentován kulturní faktor. České vlády vycházely z předpokladu, že určitý stupeň kulturní příbuznosti daleko lépe vybaví cizince k plnohodnotné účasti na trhu práce, ale i pro integraci do české společnosti obecně. Nastává zde však rozpor se zastánci multikulturních politik, kteří požadují pro imigranty možnost zachování etnicko-kulturní identity, která pozitivně obohacuje domácí kultury (Barša, 2002). Jedná se o typ multikulturalismu zpravidla označovaný jako **pluralistický** nebo také aktivistický, jenž klade důraz na odlišnost a kulturní rozmanitost, jako hodnoty samy o sobě, které jsou podmínkou dalšího společenského vývoje. Má za cíl integrovat odlišné menšiny při zachování jejich rozdílnosti. Zastánci pluralistického multikulturalismu jsou přesvědčeni, že kulturním menšinám má být zachována možnost rozvíjení svébytnosti za předpokladu, že respektují svobody a práva všech občanů příslušného státu plynoucích z ústav. Stát by měl všem občanům nabídnout univerzální hodnoty svobody a rovnosti zasazené v takových partikulárních obsazeních, které budou přijatelné pro všechny občany daného státu (Barša, 2002). Objevuje se zde ultra-liberální přesvědčení o univerzálních hodnotách, které zvláště ve vztahu k muslimské komunitě jsou dnes již zcela neudržitelné. Pokud opustíme jazyk politicky korektního vyjadřování, ukazuje se, že uchování dvou kolektivních identit – etnicko-kulturní a občanské – není u všech menšin stejná a především u islámské komunity je schopnost zachování dvou identit obtížná či přímo nemožná.

Některé multikulturní proudy zcela odmítají asimilacionismus, a to v jakémkoliv stupni. Vycházejí z přesvědčení, že nutně vede k fundamentálnímu sebe potvrzování menšin a má demoralizující vliv mládež, která následně komplexy méněcennosti přebíjí zvýšenou agresivitou. Příklady z poslední doby však hovoří o opaku. Zkušenosti některých západoevropských zemí dokládají, že příliš liberální postoje a neexistence integračních politik mohou v některých případech vést až k destabilizaci celé společnosti. Zejména v Nizozemsku nebo Francii vznikla na předměstích velkých měst přistěhovalecká ghetta konzervující původní zvyky a tradice. To je zcela zřejmé selhání politiky

pluralistického multikulturalismu. Absence asimilačních technik, jednostranná podpora kulturní svébytnosti muslimských komunit zakonzervovala dogmatické struktury odmítající západní model společnosti, které se izolovaly od majoritní společnosti. Menšiny tím ztrácely možnost získat zaměstnání a dostávaly se do vleku sociálních dávek. Vznikl začarovaný kruh, kdy řešením pro izolované menšiny je radikalizace a nárůst kriminality (Drulák, 2003).

Teoretický model moderní multikulturní západoevropské společnosti se paradoxně podílí i na prohlubující segregaci. Příkladem jsou školské systémy Nizozemí a Francie, ve kterých začali do škol docházet žáci vyrůstající v hodnotovém systému severoafrického venkova. Multikulturní přístup vedl ke snižování úrovně výuky s ohledem na tradiční hodnoty islámských žáků, důrazně odmítajícími kulturní zvyklosti většinové společnosti. Výsledkem byl odliv žáků z původních francouzských a holandských rodin do soukromých škol.

Závěr

Na základě zkušeností z aplikace některých multikulturní politiky je zřejmé, že snahou EU v oblasti přistěhovalectví je regulovaná migrace soustředěná na migranty ze zemí s podobnou kulturní a náboženskou tradicí, kteří se integrují rychle a s menšími vedlejšími náklady. Druhým požadavkem je použití multikulturních politik, které ponechávají přistěhovalcům svobodné rozhodnutí v otázce náboženského vyznání a tradic, ale striktně požadují zachování respektu a dodržování hodnot liberální demokracie.

Česká republika v průběhu 90. let 20. století praktikovala aktivní a politicky odpovědnou imigrační politiku projevující se nejen zdůrazňováním kulturního aspektu, ale i stanovením maximálního počtu azylantů v integračních programech v kombinaci s požadovanou kvalifikací. Přístup státu fakticky uplatňuje občansko-politickou integraci s důrazem na určitý požadovaný stupeň kulturní asimilace. To se projevuje i v českém pojetí občanství, které vychází z modelu „práva země“, kdy imigrant může požádat o státní občanství až po 5 letech trvalého pobytu na území České republiky. Za významné lze považovat

i rozhodnutí v oblasti školství, kde je podle pokynu Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (č. 21836/2000) umožněno přijímat cizince do základních, středních i speciálních škol, a to včetně těch, kteří pobývají v zemi ilegálně. Zvolený model občansko-politické integrace s akcentem na kulturní asimilaci je možno označit za správný. Česká republika se tím může vyhnout některým sporným multikulturním politikám, které se v řadě států západní Evropy (Francie, Nizozemí, Německo) ukázaly jako problematické a konfliktní. Ukazuje se, že soužití různých národností a etnik vyžaduje i určitý typ asimilace, a to zejména v oblasti ústavních principů v rámci interpretačního prostoru, který je určen politickou kulturou země (Taylor, 2001). V našem případě politickou kulturou evropského prostoru. Absence tohoto typu asimilace vede k fragmentaci společnosti (Sartori, 2005). Je-li požadavek „skupinových práv“ absolutizován a prosazován namísto idejí demokracie, lidských práv a spravedlnosti, jeho výsledkem může být izolacionismus a rozpad občanských společností v Evropě.

Literatura:

- BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- DRULÁK, P. Nizozemsku odbila třináctá hodina. In *Mezinárodní politika*, 3/2003, s. 15.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti*. Dokořán: Praha, 2005.
- TAYLOR, CH. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Filosofia: Praha, 2001.

Internetové zdroje:

Tiskové zprávy Ministerstva práce a sociálních věcí. In <http://www.mpsv.cz/search.php>. Navštíveno: 12. 4. 2010.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
Podlahova 3
702 00 Ostrava
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz